

MASALIN; EFSANE, MENKABE, MIT, FABL VE FIKRA GİBİ TÜRLERDEN FARKI

Max LÜTHI

Çeviren: Sevengül KARASUBAŞI

Modern bir kavram olan masalın (Märchen) doğuşundan önce; Avrupa halk masalları, olağanüstülük, gerçek dışılık gibi benzerlikleri dolayısıyla efsane (Sage), menkabe (Legend), mit (Mythus), fabl (Fabl), fıkra (Schwank) gibi türlerle birlikte değerlendirilmiştir. Masal bu türlerle benzerlik gösterse de aralarında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bu anlatım türlerinin önemli noktalarının neler olduğu, efsane ile masalın hangi noktalarda benzerlik gösterdiği ve masalın diğer türlerle olan benzerliği üzerinde dikkatle durulması gereken bir araştırma konusudur.

Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündürten ve bu gerçekten haberdar olmayı isteten, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır. Dar anlamda masal ile efsane arasında benzerlik varsa da, olayların gerçekliği bakımından büyük farklılık bulunur.

Efsanenin günlük ve modern bir anlatım türü olmaması biraz da anlatıcı ile ilgilidir. "Efsane anlatıcısı, koordinatları olmayan bir bölgeye yolculuk yapar. Dinler tarihçilerine göre efsaneler, insanların, dünyanın yaratılışı ile ilgili inançlarını açıkladıkları birer anlatım

türüdür. Bu nedenle efsaneler arkaik bilgiler ihtiva eder." (Eliade s.89) Efsaneler gizemli bir yapıya sahiptir; efsaneyle birlikte insan, ruhlar, devler, cüceler, orman -su- rüzgar, hayvanlar, dağlar cadılar, büyütçüler gibi bilinen ve bilinmeyen şeylerle tanışır. Bu konular efsanedeki asıl ilgi odağını oluşturur. Bu olağanüstülükler dışında savaş, insanlığın ilk zamanları gibi gerçekler de bu çerçeveye içine sığdırılır.

Her iki anlatım türünün birbirine yaklaştığı noktada, olağanüstülüğe ve inanılmazla olan tercih, bu iki anlatım türünü birbirinden ayırır. Masalda, ilahi güce duyulan hassasiyet eksiktir, diğer taraftan masal, içinde tüyler ürpertici, korkunç şeyler barındırmaz. Bu anlamda peri masalı ya da olağanüstülük masalı bile belli bir ciddiyete sahiptir. (Lüthi) Masal; içindeki yaratıklarla, cin, peri vb. şeylerle, insanı büyüleyebilir ve bu arada kolaylıkla aşama aşama ilerleyebilir. Efsane, her iki dünyayı, dünyevi ve ilahi olanı, iki hassas boyutu bir arada bulundurarak sürekli gerginlik yaratır. Masal ise gerginlik yaratmak şöyle dursun, daha başlangıcında insanı adeta büyüler. Efsanedeki sanatsal öz, karmaşık ve sanatkarane yapılmış masalın yanında son derece basit ve gösterişsiz kalmaktadır. Bunun yanında efsane de anlatıcısına ve dinleyicisine güçlü ve değişik bir coşunluk yaşatır.

Efsane duygusal, ahlaki (etik), objek-

* "Märchen". Stuttgart 1979 (7. Basım), s. 6-16

tif, zamana ve mekana bağlı bir anlatım türüdür. Masal şiirsel bir anlatıma sahipken efsanede tarihi ve didaktik bir anlatım vardır. (Grimms. V) Bu anlatım türlerinden bir tanesi üzerinde yoğunlaşıl-
ıldığında işlevsel farklılıklar ortaya konabilir. Halk anlatılan efsaneye, "halkın saf ve eleştirisiz hayatını anlattığı için" (Friedrich Ranke s. 195) inanmak istersen, masalda, kimi ironik bitirme formellerinin de işaret ettiği gibi herhangi bir inandırma kaygısı yoktur.

Efsane için şu kaynaklara bakılabilir: Lutz Röhrich, Sage. (Destan) 1971, Lutz Röhrich, Sage und Märchen. (Efsane ve Masal) 1976, Will-Erich Peuckert, Sagen Geburt und Antwort der mytischen Welt. (Efsanenin Doğuşu ve Mitlerle Olan İlişkisi) 1965, Bausinger, Volkskunde. (Halkbilimi) 1971 s.170-185, Johann Folkers, Zur Stilkritik der Volkssage. (Efsanelerin Şekilleri Üzerine Eleştiri) Kiel 1910, Friedrich Ranke, Volksagenforschung. (Efsane Araştırmaları) 1935, Max Lüthi, Volksliteratur und Hochliteratur. (Halk Edebiyatı ve Yüksek Zümre Edebiyatı) 1970, Grimm, Deutsche Sagen Begriff, Ausbreitung und Abgrenzung. (Alman Efsaneleri Kavramı, Genişlemesi ve Sınırları) Leander Petzoldt, Vergleichende Sagenforschung. (Karşılaştırmalı Efsane Araştırmaları) 1969, Leander Petzoldt, Deutsche Volkssagen (Alman Efsaneleri) 1970, Leander Petzoldt, Historische Sagen. (Tarihi Efsaneler) 1976, Lutz Röhrich, Probleme der Sagen Forschung. (Efsane Araştırmalarındaki Problemler) 1973, Mircea Eliade, Das Heilige und Profane. (İlahi ve Dünyevi) 1957

Menkabe, efsaneye yakın bir tür olarak bilinmektedir. Fransızca'da menkabe ve efsane tek bir kelime ile yani "legende" kelimesi ile karşılanmaktadır. Bilim adamları bu anlatım türünü şöyle

ayırarak adlandırmaktadırlar: "legende populaire" popüler menkabe, "legende religieuse" (ya da hagiographique) dini menkabe (İngilizce'de legend ya da demonic legend, popular tradition ve sacral legend ya da saints legend). Kabaca legend de efsane gibi olmuş olayları anlatır, ancak menkabe sıkı bir dini sisteme bağlıdır. Modern menkabe araştırmaları; bir kahramanın fani ömrünü anlatan "asıl menkabe" ile mucizevi ve ilahi, ya da Tanrılarla ilgili olayları anlatan "keramet menkabe"sini birbirinden ayırmıştır.

Ancak Helmut Rosenfeld, menkabenin içinde yer alması gereken "dini kahramanlık motiflerinin" menkabeden ayrılması halinde menkabenin içinde hiç bir olağanüstülük motifinin kalmayacağını savunur. Olağanüstülük ve mucize kahramanlığın göstergesidir ve içeriğine uygun olarak bir menkabede mutlaka yer almalıdır. Menkabelerde kimi zaman bölgesel milliyetçilik ve din propagandasına da rastlamaktayız.

Çeşitli benzerlikleri dolayısıyla efsane ve menkabe birbirlerine çok yakın noktalarda bulunmaktadır. Artak kendilerine inanılmayan efsane ve menkabeler kitaplarda yaşamaya devam ederken, masal hir durumda kendini yenileyerek günlük hayatta yaşamını sürdürür.

Legend için, Helmut Rosenfeld'in Legende. (Menkabe) 1972 adlı kitap çok önemli bir kaynakçaya sahiptir.

Mit adlı anlatım türü, masalın yanında çok iddiasız ve söntük kalmaktadır. Efsane, menkabe ve masalda olaylar insanlara bağlı olmakla birlikte efsane olağanüstülük; menkabe dini ve masal da büyüleyici motifler taşıyabilir. Ancak mitlerin karakteristik özeliği, Tanrılarının (hayvan ya da insan şeklinde) varlığıdır.

Efsaneler, menkabeler ve masallar, insanların faniliği düşünmesini sağlar, mitler ise daha başlangıçta bundan daha farklı şeyler ileri sürerek insanları fani dünyadan ve zamandan uzaklaştırır. Menşe mitlerinin, kozmogonik mitlerin ve Tanrı mitlerinin karakteristik özeliği, ritüel davranışlarla ve kültürle ilgili olmasıdır.

Walter Burkert genel bir tanım yapmaktadır: "Mit, sözlü geleneğe bağlı akıcı ve yumuşak bir anlatım türüdür. Mit ferdiliğe karşı, kolektif şuru temsil eder." (s.29) Walter Burkert, mitin fablla olan farkını belirginleştirmemiş, "Anlatım, mecazlı, doğal ve kasıtsız bir şekildedir." demektedir. (s.32)

Mit için şu kaynaklara bakılabilir: De Vries, Zum Mythos in seinem Verhältnis zum Märchen, (Masalların Kaynağı Olarak Mitler), Hans Poser, Philosophie und Mythos, (Felsefe ve Mit) 1979, Karl Justus Obenauer, Das Märchen Dichtung und Deutung, (Masalın Şekil ve Anlamı) 1959, Walter Burkert, Mytische Denken, (Mitsel Düşünce)

Fabl da masal gibi fani dünyada olabilecekleri anlatan anlatım türlerinin oluşturduğu dairenin içinde yer alır. İnsanlar, içinde hayvanların, bitkilerin, eşyaların ve diğer canlıların konuştuğunu gördüğü tüm anlatım türlerini fabl olarak adlandırmayı uygun görmüşlerdir. Fabl ile masal arasındaki fark, okuyucusu ve dinleyicisinin küssadan hisse çıkarmak istemesidir. Bunun dışında iki tür arasında kullanılan malzeme açısından büyük bir fark yoktur.

Fabl için, Erwin Leibfried, Fabel, (Fabl) 1976, Ben Edwin Perry, Babrius and Phaedrus, Londra 1965, Klaus Doderer, Fabeln Formen Figuren Lehren, (Fabl, şekil Figür ve öğretisi) Zürich 1970, Reinhard Dithmar, Die Fabel Gesichte

Struktur Didaktik, (Fabl Tarihi, Araştırmaları) 1971, Reinhard Dithmar, Fabeln Parabeln und Gleichnisse, (Fabl Paralelleri ve Benzerleri) 1970, Fritz Harkart, Tiergeschichten in der Volksüberlieferung, (Halk düşüncesinde Hayvan Hikayeleri) Ute Schwab, Das Tier in der Dichtung, (Şiirde hayvanlar) 1970, s. 13-50

Fıkra, realist anlatım türleri olan roman ve hikayenin karşısında olup gerçek olmayı içinde barındırabilmesi bakımından masala benzemektedir. Fıkra da gerçek bir olayı anlatıyor olabilir ya da dinleyici içinde yalanlar bulunan bir fıkrayı büyük bir ciddiyetle dinleyebilir fakat fıkranın parodi ve satire olan yakınlığı, onun gerçek olmayana doğru bir yol izlemesine neden olur, Fıkra ile masal birbirlerinden sonuçları bakımından ayrılırlar. Fıkra insanları güldürmek isteyen bir anlatım türüdür. Ancak böyle bir durum masalda söz konusu değildir. Fıkra diğer anlatım türlerinin içinde barındırabilir: Asıl fıkralar, günlük hayatta karşılaştığımız olayları; efsane fıkraları, bir efsanenin ana bölümü olan ilahi kudreti; menkabe fıkraları, kahramanların komik taraflarını; masal fıkraları, masalda yarattığımız dünyayı içinde barındırır. Fıkra, çeşitli anlatım türlerinin ve anlatım tiplerinin bir araya gelmesinden oluşması bakımından, içinde bir bileşiğin oluşturulduğu "eriyik kabı"na benzemektedir. (Kurt Ranke)

Fıkra için şu kaynaklara bakılabilir: Erich Strassner, Schwank (Fıkra) 1978, Ludwig Felix Weber, Märchen und Schwank (Masal ve Fıkra) Kiel 1904, Klaus Hufeland, Die Deutsche Schwankdichtung des Spätmittelalters (Ortaçağın Geç Dönemlerine Ait Fıkraların Araştırılması) 1966